

Značajke energetske geopolitike južne i jugoistočne Europe

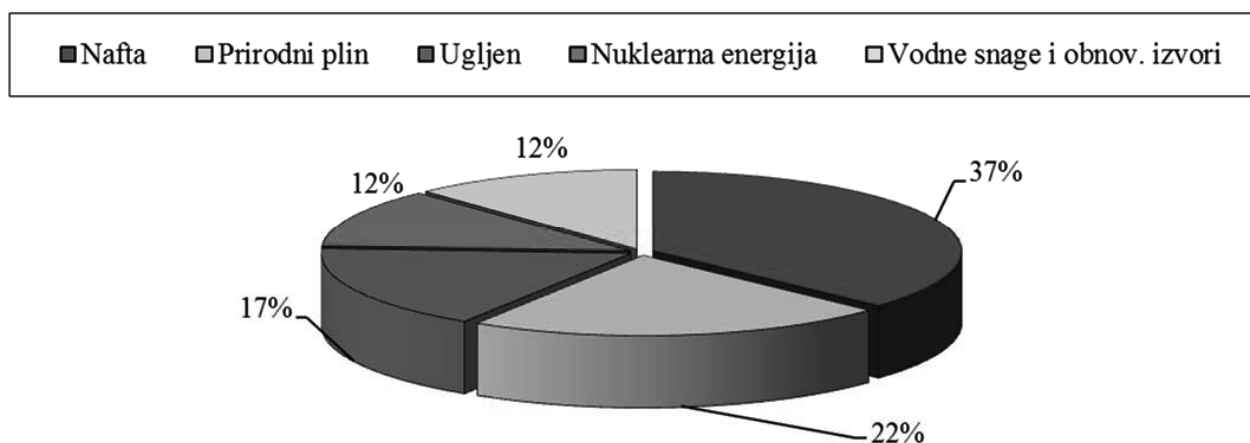
Igor Dekanić

Potrošnja energije u Europi u proteklih desetak godina smanjivala se kao posljedica politike učinkovitosti korištenja i restrukturiranja energetike u Europskoj uniji

Energija je pravi krvotok civilizacije. Ona se koristi u neposrednoj potrošnji ili za energetske transformacije. Pod neposrednom potrošnjom razumije se pogon automobila, zrakoplova, vlakova i brodova ili korištenje topline ili nekog drugog oblika energije u industrijskim pogonima ili u kućanstvu. Korištenjem energije za energetske transformacije smatra se utrošak ugljena, prirodnog plina, urana ili nekog drugog primarnog izvora energije za dobivanje električne energije. Što je gospodarstvo razvijenije, više energije koristi se u energetskim transformacijama. Pojam potrošnja energije koristi se u ekonomiji, dok se u termodinamici i ostalim tehničkim znanostima govori o prijelazu energije.

Potrošnja energije u svijetu rasla je u protekla dva i pol desetljeća i tek je recesija utjecala na njezin pad u razvijenom dijelu svijeta 2009. godine, ali je poslije 2010. godine potrošnja ponovno porasla. U strukturi potrošnje smanjio se relativni udio nafte, porastao udio prirodnog plina te je na koncu 20. stoljeća došlo do smanjivanja udjela ugljena. Potrošnja ugljena ponovno se povećava u 21. stoljeću, osobito u rastućim gospodarstvima Azije. Glavni globalni problem suvremene energetike neželjene su klimatske promjene, koje sve više ugrožavaju gospodarske i civilizacijske tekovine.

Potrošnja energije u Europi u proteklih desetak godina smanjivala se kao posljedica politike učinkovitosti korištenja i restrukturiranja energetike u Europskoj uniji (Europska komisija 2000). Potrošnja primarne energije u EU-u smanjena je s 1,823 milijarde tona ekvivalentne nafte u 2004. na oko 1,611 milijardi tona ekvivalentne nafte u 2014. godini, odnosno za nešto preko 11,6 posto u deset godina (British Petroleum

Grafikon 1. Struktura potrošnje energije u EU-u 2014.

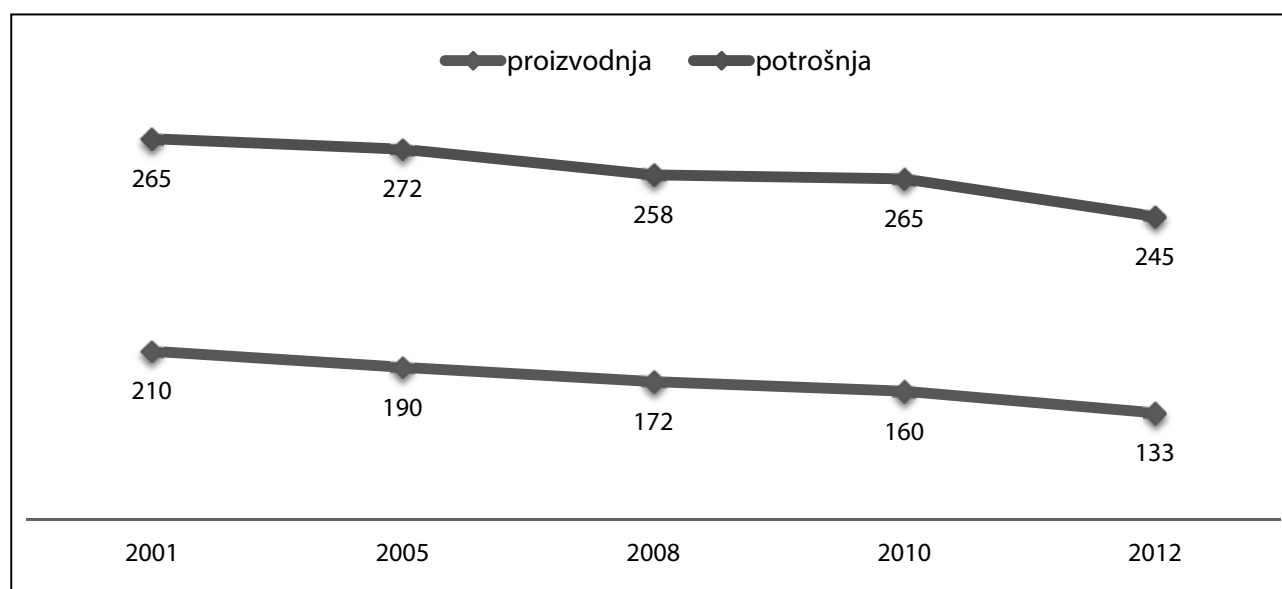
Izvor: British Petroleum (2015)

2015).¹ Od svih kontinenata jedino je Europa smanjila potrošnju i počela s restrukturiranjem energetike. Vjerojatno je da će se potrošnja energije u Europi i dalje smanjivati, kao i da će se struktura potrošnje energije mijenjati u pravcu smanjenja udjela fosilnih i povećanja udjela obnovljivih izvora. Struktura potrošnje energije u Europskoj uniji 2014. godine prikazana je na *grafikonu 1*.

Unatoč smanjenju potrošnje energije smanjuje se i pridobivanje primarnih izvora energije, čime se i dalje povećava uvozna izloženost Europe u opskrbi glavnim, strateški važnim izvorima primarne energije, naftom i prirodnim plinom. Tako je domaća proizvodnja plina u Europskoj uniji zadovoljavala 2005. godine skoro 80 posto potreba, a u 2012. udio vlastitog plina smanjio se na oko 54 posto, kao što se vidi na *grafikonu 2*. Udio

prirodnog plina dobivenog iz domaćih izvora u Europskoj uniji unatoč smanjenju potrošnje i dalje pada, pa se u 2014. smanjio na 34 posto, dok je udio nafte iz domaćih izvora te godine jedva prelazio 11 posto.

Prema projekcijama Međunarodne agencije za energiju (IEA), potrošnja energije u Europi i u budućnosti će stagnirati ili opadati (IEA 2013). Glavni je razlog tomu energetska strategija koja se oblikuje već dvadesetak godina i koja je kulminirala usvajanjem energetske strategije "20 – 20 – 20" do 2020. godine. Prema toj strategiji, cilj je smanjenje potrošnje energije za 20 posto, povećanje energetske učinkovitosti za 20 posto te postizanje udjela obnovljivih izvora energije do 20 posto (Europska komisija 1992, 2000).

Grafikon 2. Potrošnja i proizvodnja prirodnog plina u EU-u, u milijunima t en

Izvor: Eurostat (2014a, 2014b)

Tablica 1. Izvoz plina iz Ruske Federacije u neke europske zemlje i u Tursku u milijardama m³

	2000.	2005.	2008.	2011.	2014.
Njemačka	34,4	36,0	38,0	30,8	38,5
Italija	21,8	22,0	22,4	15,4	21,3
Češka Republika	-	-	6,6	8,2	4,7
Slovačka	-	-	5,9	-	4,3
Austrija	-	-	5,8	4,9	3,9
Mađarska	7,8	9,0	8,9	5,7	5,2
Grčka	-	-	2,8	2,6	1,7
Turska	10,3	18,1	23,8	23,5	26,9
Ukupno u Europu	130,3	156,4	184,4	140,6	147,7

Izvor: Gazprom (2015), British Petroleum (2014, 2015)

Geopolitika energije i energetske odnosi Europe i Rusije

Potrošnja energije ovisi o brojnim čimbenicima, a najvažniji su gospodarski rast i struktura gospodarstva. U sadašnjoj strukturi korištenja energije većina energetske potrošnje podmiruje se iz nafte i prirodnog plina. Zbog toga je ključ energetske geopolitičke prevlasti raspolaganje rezervama ugljikovodika te nadzor nad proizvodnjom i putovima nafte i plina. U globalnoj energetici dominiraju Sjedinjene Američke Države, Ruska Federacija i Kina, dok je u području Euroazije nezaobilazna uloga Rusije. Prema proizvodnji nafte, Rusija spada među vodeće zemlje jer s proizvodnjom od 534 milijuna tona u 2014. malo zaostaje za vodećim proizvođačem nafte u svijetu, Saudijskom Arabijom, čija je proizvodnja te godine iznosila 543 milijuna tona. Rusija je na kraju 2014. raspolagala s oko šest posto svjetskih rezervi nafte. Ona je drugi po redu proizvođač prirodnog plina u svijetu, iza Sjedinjenih Država; 2014. proizvela je nešto ispod 580 milijardi m³ (Sjedinjene Države oko 728 milijardi m³), a ruske rezerve iznosile su oko 17 posto ukupnih potvrđenih rezervi plina u svijetu. Ako se tomu pribroje i goleme rezerve ugljena od 157 milijardi tona, koje čine 17,6 posto ukupnih rezervi ugljena u svijetu, uloga Rusije u geopolitici energije iznimno je velika (British Petroleum 2015).

Nema sumnje da je Ruska Federacija Europi nezamjenjiv izvor opskrbe naftom i prirodnim plinom, a pogotovo plinom. Rusija je, unatoč smanjenju potražnje za plinom koje se nastavilo i u 2014. u odnosu na proteklih nekoliko godina, i dalje prva opskrbljivačica Europe plinom. Ruski je plin po cijeni konkurentan svakom drugom energetskom izvoru. Rusija u Europi pak ima veliko, predvidivo tržište visokih platežnih sposobnosti. Izvoz nafte i plina čini oko 2/3 ruskog izvoza te on državnom proračunu Ruske Federacije donosi oko polovicu prihoda. To pokazuje kako Europa ovisi o ruskoj nafti i plinu, ali i obratno, da Rusija itekako ovisi o izvozu energije u Europu.

Ruska proizvodnja nafte i plina zbog udaljenosti naftnih i plinskih polja od mjesta potrošnje veoma ovisi o intenzitetu budućih investicija, što je čini osjetljivijom i na utjecaj globalne broj 22 - kolovoz 2015.

gospodarske krize. Djelovanje globalne gospodarske krize utjecalo je na povećanje ekonomske ranjivosti ruskih energetske tvrtki, odgodilo je ostvarenje nekih od njihovih bitnih strateških planova te ih je motiviralo na veći udjel međunarodnog financiranja. Međutim, sve se to promijenilo nakon rusko-ukrajinske političke krize.

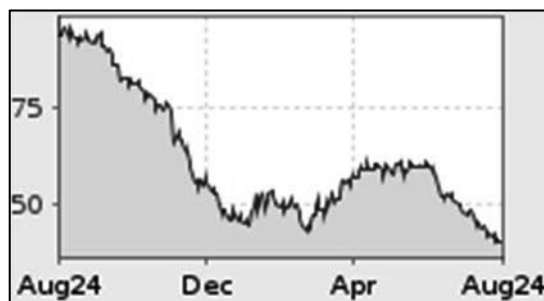
Ruska gospodarska politika dugo se temeljila na izvozu nafte i plina. Tako je ruski izvoz nafte u Europu do 2007. godine rastao do 332 milijuna tona, a zatim se smanjivao i u 2014. godini iznosio je 296 milijuna tona (British Petroleum 2014, 2015). Problem je u geopolitičkoj osjetljivosti glavnih izvoznih pravaca, posebno nakon raspada Sovjetskog Saveza i političkih prijepora između Rusije i Ukrajine. Orijentacija ruskoga gospodarstva na primarne sektore povezane s mineralnim izvorima i izvoz nafte i plina kriju u sebi i ranjivost ruskoga gospodarstva. Naime, dok su cijene energenata visoke, rusko je gospodarstvo u prosperitetu, i obratno, kada energenti znatnije pojeftine, devizni priljev jako se smanjuje, a gospodarstvo stagnira.

Unatoč smanjenju potrošnje energije smanjuje se i pridobivanje primarnih izvora energije, čime se i dalje povećava uvozna izloženost Europe u opskrbi glavnim, strateški važnim izvorima primarne energije, naftom i prirodnim plinom

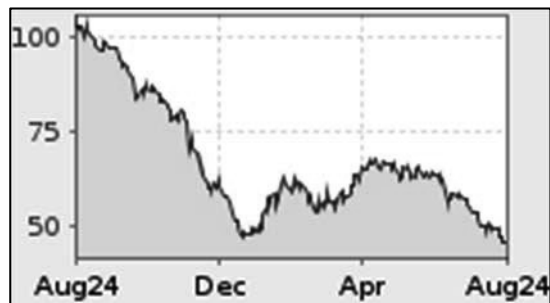
Najpogodniji pravci za izvoz ruskog plina idu preko Ukrajine, i tu se krije geopolitička osjetljivost. Odnosi Rusije s tranzitnim zemljama, Ukrajinom 2006., Bjelorusijom 2007. i Ukrajinom 2009. godine, bili su i ranije smetnjom za rusko-europske energetske odnose. No, to se posebno potenciralo nakon eskalacije političke krize u Ukrajini 2014. i 2015. godine i ekonomskih

Grafikon 3. Cijene nafte WTI i Brent 2014. – 2015. (\$/bbl)*

WTI (sirova nafta iz Sjedinjenih Država)

Brent (sirova nafta iz Sjevernog mora)

Izvor: Oil Price Net (2015)

*Američki dolari po barelu nafte

sankcija Europske unije prema Rusiji te obratno, s još uvijek nesagledivim posljedicama za energetska geopolitiku cijelog južnog dijela Europe.

Ruski ukupni izvoz plina u europske zemlje prikazan je u *tablici 1*, kao i glavni uvoznici među europskim zemljama. Među njih je uvrštena i Turska, kao značajan kupac s rastućom potrošnjom i sve važnija tranzitna zemlja za ruski izvoz plina prema južnoj Europi. Budući porast potrošnje plina u Europi i povećani ruski izvoz plina u Europu trebali su se odvijati dvama novim pravcima: plinovodom "Sjeverni tok" koji je izgrađen i plinovodom "Južni tok" koji je predložen za gradnju ispod Crnog mora do zemalja jugoistočne Europe. Prvi je 2012. dopunjen izgradnjom druge cijevi, čime je njegov kapacitet povećan na oko 55 milijardi m³ godišnje, dok je drugi otkazan koncem 2014. godine, nakon eskalacije političke krize u Ukrajini i pogoršanja političkih odnosa Europske unije i Rusije.

Sniženje cijena nafte, pogotovo ako potraje dulje vrijeme, pokazuje ranjivost ruskoga gospodarstva, koje je vrlo ovisno o prihodima od izvoza nafte i prirodnog plina i koje je financijski napregnuto te pogođeno učincima američkih i europskih gospodarskih sankcija zbog ukrajinske krize

Kriza u Ukrajini započela je koncem 2013. godine kad je vlada pod vodstvom tadašnjeg predsjednika, prorусki orijentiranog Viktora Janukoviča, namjeravala potpisati ugovor o posebnoj suradnji s Rusijom, što je izazvalo prosvjede u Kijevu. Poslije nekoliko mjeseci mirni prosvjedi prerasli su u nasilne te naposljetku u veljači 2014. kulminirali pucnjavom ukrajinskih sigurnosnih snaga po prosvjednicima, što je izazvalo prevrat.

Prosvjednici su provalili u parlament i brojne vladine zgrade, a dotadašnji je predsjednik emigrirao u Rusiju. Nakon nekoliko tjedana većina vojske i sigurnosnih snaga priklonila se novoj vlasti, koja je obznanila da će Ukrajinu usmjeriti prema Europskoj uniji i zapadu. Sjedinjene Države snažno su podržale prosvjede i novo uspostavljenu privremenu vlast, dok je Rusija poduprla separatističke snage u istočnim dijelovima Ukrajine u kojima je prisutna značajna ruska manjina. Na poluotoku Krimu održan je referendum kojim je došlo do secesije i pripajanja Rusiji, dok su prorусki separatisti na istoku zemlje (oblasti Donjeck i Luhansk) odbili priznati suverenitet Kijeva te proglasili samoupravu.²

Ubrzo su formirani prijelazni parlament i privremena vlada te su raspisani parlamentarni i predsjednički izbori na kojima je za predsjednika Ukrajine izabran Petro Porošenko, poznati tajkun iz faze privatizacije – "kralj čokolade", kako su ga nazvali mediji. Sjedinjene Države i Europska unija izrazile su čvrstu potporu novoj vlasti i nakon nekoliko mjeseci kolebanja uvele ekonomske sankcije Rusiji zbog pripajanja Krima. Usporedno s time, u istočnim krajevima Ukrajine dolazilo je do povremenih borbi, a unatoč primirju između Ukrajine i Rusije, koje je 15. veljače 2015. postignuto u Minsku, u tim je borbama poginulo više tisuća ljudi, dok je istočni dio Ukrajine praktički paraliziran.

U međuvremenu, u svibnju 2014. zaključen je ugovor između Rusije i Kine o izgradnji plinovoda kroz Sibir prema Kini i izvozu ruskog plina u Kinu. Taj ugovor obuhvaća izgradnju plinovoda dužine od oko 3200 kilometara pravcem Jakutija – Habarovsk – Vladivostok, koji bi se nastavljao na 800 kilometara dug plinovod Irkutsk – Jakutija. Ovaj plinovodni sustav imat će maksimalni kapacitet od 61 milijardu m³ prirodnog plina godišnje, a vrijednost ugovora, uključujući izgradnju plinovoda i tridesetogodišnju isporuku 38 milijardi m³ plina godišnje, procjenjuje se na oko 400 milijardi američkih dolara. Nije slučajno da je nakon pregovora između Rusije i Kine, koji su trajali cijelo desetljeće, ugovor zaključen usred eskalacije krize u Ukrajini. Na globalnoj razini ove činjenice jačaju rusku energetska geopolitičku poziciju prema Europi, ali dugoročno možda još više ojačavaju energetska i ekonomska osnovu i geopolitički položaj Kine za budućnost.

Rusko-ukrajinske plinske krize i ranije su dosta utjecale na otvaranje pitanja ruske pouzdanosti kao dugoročnog

opskrbljivača europskih zemalja plinom. To se posebno aktualiziralo nakon prekida opskrbe početkom 2009. godine. Nakon te krize ubrzane su ruske težnje za stvaranjem alternativnih pravaca opskrbe, ubrzavanjem projekta plinovoda "Sjeverni tok" za opskrbu sjeverozapadnoga dijela Europe i razradom

Zemlje na jugu i jugoistoku Europe smanjile su svoju potrošnju energije, poput većine zemalja Europske unije, no znatniji uzrok tomu bila je ekonomska recesija negoli politika restrukturiranja energetike i učinkovitije korištenje energijom

projekta "Južni tok" za opskrbu južnoga dijela Europe. U sklopu plinovoda "Sjeverni tok" krajem 2012. puštena je u pogon druga cijev, te sada plinovod omogućuje transport oko 55 milijardi m³ plina godišnje u Europu iz Rusije, preko podmorja Baltičkog mora i Njemačke. Nakon ruskog otkazivanja projekta "Južni tok", zajedno s Turskom koncipiran je projekt plinovoda "Turski tok", koji je također ispod Crnog mora. "Turski tok" bi uz postojeći plinovod za opskrbu Turske, "Plavi tok", trebao poslužiti kao glavni tranzitni plinovod za južnu Europu poslije 2019. godine, za kada je Rusija najavila prestanak transporta plina za Europu preko Ukrajine.

Tijekom ljeta 2014. godine započeo je niz događaja koji su se početkom 2015. pretvorili u velik pad cijena s mogućim dalekosežnim posljedicama. Cijene nafte pale su s nešto preko 100 dolara po barelu na oko 40 posto razine iz sredine 2014. godine. Kasnije su nešto porasle, na šezdesetak dolara po barelu, ali su ljeti 2015. ponovno pale na ispod 50 dolara po barelu, poslije potpisivanja sporazuma Irana i zemalja zapada o iranskom nuklearnom programu, najave ukidanja sankcija i povećanja iranske ponude nafte. To se vidi na *grafikonu 3*, s cijenama glavnih vrsta nafte – iz Sjedinjenih Država i iz Sjevernog mora – na robnim burzama. Mehanizam pojeftinjenja bio je paradigmatički – višak ponude nad potražnjom doveo je do sniženja cijena. Glavni čimbenici ponude, zemlje OPEC-a, ponuda domaće nafte u Sjedinjenim Državama te proizvodnja nafte izvan OPEC-a, održavali su ponudu, dok je rast potražnje usporen zbog stagnacije razvoja u Europi i usporenog rasta u zemljama u razvoju.³ Međutim, teško je ne zaključiti kako su stajališta i aktivnosti glavnih tržišnih sudionika, Sjedinjenih Država i Saudijske Arabije, geopolitički motivirani. Naime, glavne štete od pojeftinjenja nafte i plina, koje će uslijediti, ima Rusija. Ako to potraje, bit će ugroženo dobivanje nafte iz nekonvencionalnih izvora u Sjedinjenim Državama, ali i koncepcija energetske politike restrukturiranja potrošnje i fiskalnog stimuliranja obnovljivih izvora energije u Europskoj uniji, s obzirom na to da će jeftini nafta i plin djelovati destimulativno na razvoj novih oblika eksploatacije, odnosno na prelazak na alternativne

broj 22 - kolovoz 2015.

izvore energije.

Ovo sniženje cijena nafte, pogotovo ako potraje dulje vrijeme, pokazuje ranjivost ruskoga gospodarstva, koje je vrlo ovisno o prihodima od izvoza nafte i prirodnog plina i koje je financijski napregnuto te pogođeno učincima američkih i europskih gospodarskih sankcija zbog ukrajinske krize. Kada se Rusija politički i vojno angažirala u ukrajinskoj krizi, pad cijena nafte pokazao je njezinu ranjivost. Obnavljanje energetske-geopolitičke moći Rusije bilo je vrlo izraženo dok su cijene nafte bile visoke. Međutim, neočekivano sniženje cijene nafte pokazalo je izloženost jednostrano orijentiranog ruskog gospodarstva, kao i osjetljivost energetske-geopolitičkog položaja Rusije.

Ruski je položaj u energetske geopolitici ojačan u proteklih nekoliko godina, za vrijeme porasta potražnje i poskupljenja energije. Velika ulaganja u razvoj proizvodnih i transportnih kapaciteta te prijevori oko monopola nad plinskom transportnom infrastrukturom i regulacije plinskog tržišta povremeno su opterećivali europsko-ruske energetske odnose. Međutim, sve se to promijenilo u jeku rusko-ukrajinske političke krize u kombinaciji sa spomenutim pojeftinjenjem nafte.

Pad cijena nafte u 2014. i 2015. godini pokazao je energetske-geopolitičku ranjivost Rusije, čije (ne)isporuke plina ugrožavaju opskrbu Europe, ali i Rusija financijski ovisi o izvozu i cijenama energije. Nasuprot tomu, geopolitički suprotstavljene pozicije u ukrajinskoj krizi mogle bi presudno utjecati na geopolitiku energije, osobito na jugu Europe. Eventualno daljnje jačanje političkih napetosti između Rusije s jedne i Sjedinjenih Država i Europske unije s druge strane, moglo bi poremetiti energetska tržišta na jugu Europe. Uz to, politička destabilizacija zemalja na Mediteranu, poglavito Libije, Sirije i Iraka, a u posljednje vrijeme i Egipta, može posredno utjecati na energetska tržišta na Mediteranu, bez obzira na to što neke od tih zemalja nisu izravni opskrbljivači europskih energetske tržišta.

Opskrba zemalja južne i jugoistočne Europe energijom

Zemlje na jugu i jugoistoku Europe smanjile su svoju potrošnju energije, poput većine zemalja Europske unije, no znatniji uzrok tomu bila je ekonomska recesija negoli politika restrukturiranja energetike i učinkovitije korištenje energijom. Od velikih zemalja mediteranskog područja, Španjolske i Italije, do zemalja jugoistočne Europe, poput Grčke ili Bugarske, smanjenje potrošnje energije uglavnom je prouzročeno recesijom. U području Mediterana jedino je Turska bilježila stabilan rast potrošnje energije, koji je utjecao na to da je 2014. trošila skoro 50 posto više energije nego deset godina ranije. Time je, kao i najavom promjene glavnog pravca transporta ruskog plina prema Europi, Turska u značajnoj mjeri ojačala kao važan energetske-geopolitički čimbenik na Mediteranu.

Opskrba zemalja južne Europe energijom, osobito plinom, u značajnoj mjeri ovisi o transportnim pravcima preko Ukrajine. Zemlje jugoistočne Europe našle su se u posebno osjetljivom položaju 2009. godine, kada je došlo i do potpunog prekida opskrbe europskih zemalja plinom preko Ukrajine. Energetske-geopolitičke posljedice sadašnje krize u Ukrajini mogu destabilizirati opskrbu zemalja na jugu Europe energijom. Uz to,

Zemljovid 1. Projekt Transjadranskog plinovoda (TAP)

Izvor: TAP (2015)

destabilizacija zemalja Bliskog istoka, ako one i nisu nositeljice opskrbe energijom, mogla bi imati posrednih posljedica i na energetiku južne i istočne Europe.

Sve to aktualiziralo je pitanje energetske sigurnosti i pouzdane opskrbe energijom u zemljama jugoistočne Europe.

Nije nemoguće da bi se zemlje južne Europe povremeno mogle naći u procjepu između načela i obveza energetske strategije Europske unije te zahtjeva za pragmatičnim i jeftinijim zadovoljavanjem vlastitih energetske potreba

Stoga svako produbljivanje političke nestabilnosti, odnosno krize u Ukrajini i oko nje može dovesti do porasta neizvjesnosti za opskrbu južne i jugoistočne Europe energijom. Dodatnu neizvjesnost prouzročila je najava Rusije kako će poslije 2019. godine obustaviti transport plina prema Europi kroz Ukrajinu. Inače, u opskrbi prirodnim plinom poželjno je i potrebno imati opskrbu iz više izvora odnosno pravaca. Zbog toga su zemlje južne i jugoistočne Europe intenzivirale napore na diverzifikaciji opskrbe energijom. Kako je razvoj obnovljivih izvora energije relativno spor i skup, prirodni plin preostaje kao nužan izbor. Tu svakako treba spomenuti i projekte terminala za ukapljeni prirodni plin (*Liquid Natural Gas*, LNG), osobito u Italiji i Hrvatskoj, koji bi osigurali stvarnu diverzifikaciju opskrbe plinom.

Nakon otkazivanja projekta plinovoda "Južni tok", za Europu, naročito zemlje na jugu Europe, poseban značaj ima projekt "Turski tok", a osobito projekt Transjadranskog plinovoda (*Trans Adriatic Pipeline*, TAP) kojim bi se plin iz Azerbajdžana kroz turski plinski sustav transportirao prema jugu Europe. *Zemljovid 1* prikazuje projekt TAP. Iz Albanije bi se taj plinovod trebao

nadograditi sjevernim krakom, odnosno Jonsko-jadranskim plinovodom, kojim bi se dio plina trebao otpremati preko Albanije, Crne Gore i Hrvatske te služiti za opskrbu Hrvatske, Bosne i Hercegovine i sjevernije, zemlje srednje Europe.

Kako je proteklih godina potrošnja energije na jugu Europe smanjena zbog recesije, dio zemalja postao je još osjetljiviji prema uvozu energije. U takvoj situaciji značajni su svi domaći izvori, od preostalih izvora ugljikovodika do razvoja obnovljivih izvora energije. Pojedine zemlje južne Europe, poput Bosne i Hercegovine, Srbije, Rumunjske i Bugarske, posebno su osjetljive prema uvozu plina, iako povremeno izvoze električnu energiju. Uz to, zemlje izložene dugoj recesiji, poput Hrvatske, ili financijskoj krizi, poput Grčke, bit će u posebno osjetljivom položaju.

Zemlje jugoistočne Europe, čija gospodarstva potpuno ovise o uvozu prirodnog plina, također su posebno osjetljive. To se odnosi na zemlje poput Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Makedonije i Bugarske. U slučaju eskalacije krize, pri čemu bi moglo doći i do obustave opskrbe plinom, njihovi bi energetske sustavi mogli trpjeti štete i postati svojevrsne kolateralne žrtve u širem geopolitičkom sukobu.

Pokrenute su brojne inicijative za međunarodne energetske projekte na južnom dijelu Europe koji bi poboljšali pouzdanost opskrbe energijom i energetske sigurnost tog područja. Mnoge od zemalja istočne i jugoistočne Europe počele su opsežne programe izgradnje energetske infrastrukture, od izgradnje plinskog koridora sjever – jug, planiranja plinovoda na takozvanom Južnom plinskom pravcu (TAP, "Turski tok"), proširenja kapaciteta postojećih plinskih skladišta do izgradnje novih, pripreme novih opskrbenih pravaca i ubrzanja projekata terminala za ukapljeni prirodni plin.

Zaključak

Geopolitička uloga energije u suvremenoj ekonomiji proizlazi iz globalnog porasta potražnje za energentima (danas još uvijek prevladavaju nafta i prirodni plin) te utjecaja političkih poremećaja na glavna područja dobivanja ili transporta energije. Ove činjenice povezane su s potražnjom za energijom,

energetskom politikom te ekonomskim i političkim odnosima između zemalja koje kupuju (uvoze) i onih koje prodaju (izvoze) energiju.

Zbivanja u 2014. i 2015. godini pokazala su kako je dotadašnji energetsko-geopolitički snažan položaj Rusije, koji je njezino političko vodstvo pažljivo gradilo duže od jednog desetljeća, znatno uzdrman krizom u Ukrajini i padom cijena nafte.

Za razliku od starih članica Europske unije, zemlje južne Europe više su pogođene gospodarskom krizom i recesijom. Uz to, zemlje jugoistočne Europe na početku 21. stoljeća prošle su brojne izazove – od problema tranzicije i privatizacije do suočavanja sa skupom energetskom infrastrukturom. Sve je to dovelo do povremenog zaostajanja u razvoju energetike i sadašnje izloženosti uvozu energenata, osobito prirodnog plina. To je posebno došlo do izražaja u izbujanju političkih kriza u zemljama preko kojih idu glavni pravci za transport energije, kao što je slučaj s transportom plina kroz Ukrajinu.

To je aktualiziralo izazove energetske sigurnosti na jugu Europe. Daljnja eskalacija krize u Ukrajini mogla bi imati negativne posljedice na opskrbu zemalja na jugu Europe plinom. Zbog toga su vrlo značajni svi projekti aktiviranja vlastitih energetskih resursa kao i diverzifikacije uvoza energije, od novih plinovoda, projekata izgradnje prihvatnih terminala za LNG do kompletiranja plinske i ostale energetske infrastrukture na jugu Europe. Razvoj plinske infrastrukture posebno je značajan, osobito s obzirom na visoke troškove obnovljivih izvora energije i niske cijene nafte. Ako razdoblje jeftine nafte potraje, to može staviti pod upitnik koncepciju fiskalnog restrukturiranja energetske potrošnje.

Pojeftinjenje nafte također će utjecati na energetsko-geopolitički položaj zemalja na jugu i jugoistoku Europe, što bi moglo donekle kompenzirati negativne energetske posljedice ukrajinske krize. Međutim, daljnja politička destabilizacija nekih zemalja na Bliskom istoku može dodatno utjecati na destabilizaciju energetskih tržišta na jugu i jugoistoku Europe. Stoga nije nemoguće da bi se zemlje južne Europe povremeno mogle naći u procjepu između načela i obveza energetske strategije Europske unije te zahtjeva za pragmatičnim i jeftinijim zadovoljavanjem vlastitih energetskih potreba.

Bilješke

1 Za energetske analize i energetske bilance važne su energetske jedinice za obračunavanje energije. Ranije su se bilance primarnih izvora energije obično izražavale u tonama ekvivalentnog ugljena, a danas u tonama ekvivalentne nafte. Energija u finalnoj potrošnji obično se izražava megavat-satima (MWh). Tona ekvivalentne nafte (t en) uobičajena je jedinica za izražavanje sumarnih energetskih bilanci u statistici Eurostata i bilancama Međunarodne agencije za energiju (*International Energy Agency*, IEA). To znači da su svi izvori energije preračunati po kaloričkoj moći ili energetskim

ekvivalentima na 1 t en. Koeficijenti za preračunavanje iznose: 1,5 t kamenog ugljena = 1 t en; 3 t lignita = 1 t en; 1,1 mlrd m³ prirodnog plina = 1 t en; 12 MWh električne energije = 1 t en; 42 GJ toplinske energije = 1 t en.

- Ovo su ukrajinski nazivi tih pokrajina, dok ih Rusi i prorusk snage nazivaju Doneck i Lugansk.
- Ovdje treba posebno istaknuti usporen rast kineskoga gospodarstva i reperkusije takva razvoja događaja na svjetske cijene naftnih derivata.

Literatura

- British Petroleum (2014). *BP Statistical Review of World Energy*. <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf> (pristupljeno 12. lipnja 2015.)
- British Petroleum (2015). *BP Statistical Review of World Energy*. <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf> (pristupljeno 12. lipnja 2015.)
- Dekanić, I. (2011a). De la sécurité énergétique en Europe du Sud-Est et en Croatie. *Outre-Terre*. 27 (1): 143–150.
- Dekanić, I. (2011b). Energy markets at the beginning of the second decade of the 21st century. *Nafta*. 62 (9–10): 320–330.
- Dekanić, I. (2011c). *Geopolitika energije*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Europska komisija (1992). *European Energy Charter*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=URISERV:l27028&from=EN> (pristupljeno 15. rujna 2005.)
- Europska komisija (2000). *Green Paper: Towards a European strategy for the security of energy supply*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=URISERV:l27037&from=EN> (pristupljeno 15. rujna 2005.)
- Eurostat (2014a). *Natural gas consumption statistics*. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Natural_gas_consumption_statistics (pristupljeno 25. ožujka 2014.)
- Eurostat (2014b). *Energy production and imports*. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports (pristupljeno 25. ožujka 2014.)
- Gazprom (2015). *Gazprom Export: Delivery Statistics: Gas Supplies to Europe*. <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/> (pristupljeno 12. lipnja 2015.)
- IEA (2013). *International Energy Agency World Energy Outlook 2013*. <http://www.worldenergyoutlook.org/pressmedia/recentpresentations/LondonNovember12.pdf> (pristupljeno 18. siječnja 2014.)
- Oil Price Net (2015). *Crude Oil and Commodity Prices*. <http://www.oil-price.net/> (pristupljeno 24. kolovoza 2015.)
- Trans Adriatic Pipeline (2015). *TAP at a glance*. <http://www.tap-ag.com/the-pipeline> (pristupljeno 23. kolovoza 2015.) ■